

„Jen nalít peníze do školství nestačí,“ říká profesor ekonomie na kalifornské Stanfordově univerzitě Eric Hanushek. V pořadu Trendy hovoří o tom, jak vytvořit a udržet znalostní ekonomiku, na níž by svůj hospodářský rozvoj založily v současnosti snad všechny evropské země.

Stanfordova univerzita se nachází v Silicon Valley a z univerzitních projektů vznikly veleúspěšné společnosti jako Google nebo Cisco. Profesor Hanushek začal s výzkumem školství a vzdělávání z ekonomického pohledu v 70. letech, a jak dnes s úsměvem říká, tehdy byl na světě snad jediný. Je editorem pravidelné příručky o ekonomii vzdělání, Handbook of Economics Education, provádí celosvětová srovnání vzdělávacích systémů a výzkumů spojených se vzděláváním. Česku připomíná nutnost sbírat data o kvalitě vzdělávání, práce učitelů a výsledcích žáků tak, aby byly pro další úpravy politiky dostupná tvrdá data. V posledních letech úspěšně prokázal, že kvalita národního vzdělání je úzce spojená s ekonomickým růstem země.

Rozhovor s Ericem Hanushkem vznikl v září 2014 v Praze, kam přijel na veřejnou přednášku na akademickém pracovišti CERGE-EI. I když jeho myšlenky můžete považovat za celkem danou věc, kterou by i laik vymyslel pouhým selským rozumem, shrnuje prof. Hanushek poznatky letitých výzkumů napříč mnoha zeměmi světa.

1. Co je potřeba pro znalostní ekonomiku?

Nejdůležitější věci jsou lidé se znalostmi! Jen tak můžete vytvořit znalostní ekonomiku. Když se analogicky podíváte do historie, tak pro agrární společnost byla zásadní kvalita půdy. V industriální společnosti hraje velkou roli organizace jednotlivých firem. No a ve znalostní ekonomice potom logicky znalosti, dovednosti a výkony populace.

2. Jedna věc je vytvořit podmínky pro znalostní ekonomiku, druhá věc je ji udržet. Co je potřeba k udržení?

Existuje mnoho opatření, která s tím souvisí spíše volněji. Vláda například může nastavit jistá pravidla trhu, podpořit mobilitu pracovní síly z jedné hospodářské oblasti

do druhé, zajistit dobrou ochranu vlastnických práv – to všechno je důležité pro ekonomický růst a zdravou ekonomiku. Ale vedle toho – a opět se tím vracíme na začátek – je zásadní ta kvalitní a kvalifikovaná pracovní síla. Nemůžete vzít někoho bez znalostí a zaměstnat ho na vysoce kvalifikované pozici. Vysoce kvalifikovanou pozici nemyslím raketového inženýra, který si láme hlavu nad novými problémy naší doby. Vezměte si příklad Česka a jeho automobilového průmyslu – pracovat v automobilce dnes také vyžaduje znalosti; nestačí vám jen síla na utahování šroubů. Musíte také rozumět počítačům.

3. Není ale sázka na znalostní ekonomiku jen současným trendem? Stejně jako jednu dobu země rozvíjely svoji industrializaci, lákaly k sobě továrny a montovny? Teď všichni mluví o znalostní ekonomice a věří, že to zvýší jejich konkurenceschopnost.

Každý na světě chce mít své Silicon Valley. Místo, kde vznikají velké myšlenky s velkým dopadem, produkuje se minimální znečištění, a lidi to tam baví. Je jasné, že do budoucna nemůžou být všichni Silicon Valley. Vystane otázka, jaká země bude vyrábět co, kdo bude s čím obchodovat. Týká se to i znalostí. Lídry budou nejchytřejší národy. A země, kde mají jen dobré školy, se možná dostanou do situace, kdy absolventi budou pracovat v méně inovativních, trochu staromódních a možná rutinních profesích. Protože zjistí, že obchodovat mohou právě s tímhle.

4. Vzdělanou populaci a lidi se znalostmi musí někdo připravit. Elementární logikou z toho vychází, že v zemi musejí být dobré školy a dobří učitelé. Vy se otázkou dobrých učitelů zabýváte léta, ale nejprve se vás chci zeptat na dobré vyučovací metody. Ukazuje se, že na kvalitu vzdělání má dopad styl výuky, nebo třeba délka vyučování?

Já vždy zdůrazňuji roli učitelů, protože ti jsou ústřední. Připadá mi, že dobrý učitel umí obsáhnout různé styly výuky, různé předměty, pracovat s různými učebnicemi, a tak dále. Strávit celodenní vyučování s dobrým učitelem je přínosné. Ale strávit celý den ve škole se špatným učitelem žádný přínos nemá. Proto je role učitele tak zásadní. Z našeho mezinárodního srovnání vychází, že třeba v Japonsku a Koreji mají o třicet

školních dní víc než ve Spojených státech amerických. Mají také lepší učitele. Ve srovnání proto vyšli nejlépe. V některých latinskoamerických zemích mají také dlouhá vyučování a spoustu školních dní, ale špatné učitele – a ve srovnání nedosáhli ani na průměrný počet bodů. V USA se teď hodně diskutuje podoba osnov. Já tu debatu však nepovažuji za až tak zásadní, protože hlavní je kvalita učitelů. Je rozdíl mezi tím, co si naplánujete, že by se děti měly učit, a tím, co se skutečně naučí. Takže vlastně hrozně debatujeme o tom, co by se měly učit, ale zapomínáme se ptát, jestli se to skutečně naučí.

5. V Evropě se hodně debatuje o stylu výuky v tom smyslu, jestli se děti mají učit fakta, i kdyby to někdy bylo za cenu memorování, anebo jestli se mají učit jak pracovat s informacemi, které si v době internetu můžou najít snadno a víceméně okamžitě...

Ano, o tom v USA také debatujeme a musím říct, že se debata stává trochu ideologickou, zatímco nám unikají fakta. Podle mě jsou faktografický základ a základní všeobecný rozhled nezbytnými předpoklady k tomu, abyste mohla být kreativní a s informacemi pracovat dál. Být schopný myslet ve vyšším řádu nutně závisí na schopnosti přemýšlet i v nižším řádu. Nemůžete přiběhnout a říct: Teď budeme vymýšlet velké myšlenky! K nim se musíte postupně dopracovat. Chytrí lidé pracují tak, že znají a uznávají spoustu základních věcí, ale dokážou myslet i za jejich hranice. Pokud nemáte základ a všeobecný rozhled a pokaždé si to musíte nastudovat, asi moc kreativní nebo hlubokomyslná nebudete.

6. Jak v tom mezinárodním srovnání, o němž jste mluvil, dopadlo vlastně Česko?

V mezinárodních srovnáních Česko končí kolem průměru zemí OECD, které tvoří ve srovnáních základ. To znamená, že Česko je asi o dvě nebo tři příčky před Spojenými státy americkými. Je pravda, že lidé v Česku více naslouchají přednáškám, které třeba dělám já o potřebě dobrých učitelů a kvalitního vzdělání. Dílem je to proto, že v USA jsou lidé s pozicí v tom mezinárodním srovnání spokojeni a nevidí důvod, proč zapracovat na zlepšení. V Česku zaznamenávám přesvědčení, že by se zemi mohlo dařit lépe, alespoň ekonomicky. A vnímám také touhu s tím něco dělat.

7. Jaká je podle vás definice dobrého učitele?

Pro mě je dobrý učitel člověk, který je pro studenty při učení přínosem. Díky němu jsou na konci školního roku mnohem dál než na jeho začátku. Taková definice je samozřejmě problematická pro vytýčení nějaké vzdělávací politiky. Takový dobrý učitel není nutně ten nejzkušenější, ověřený magisterskými tituly a tak dále. Není prostě lehké ho popsat stručnou faktuelní charakteristikou. Proto si myslím, že je lepší se zaměřit na to, zda děti dělají s daným učitelem pokrok. Dobrý učitel je prostě pedagog, jehož svěřenci podávají rok co rok stále lepší výkony.

8. Jak ale takového dobrého učitele „vytvořit“? Pomůže třeba více peněz na učitelské výplaty?

Více peněz a vyšší platy mohou pomoci, jen pokud jsou vypláceny těm správným učitelům. Nemůžete očekávat, že když plošně zvýšíte platy všem, něčeho tím dosáhnete. Protože přidáváte jak nejlepším učitelům, tak těm nejhorším. Takže pokud chcete používat finanční motivaci, musíte vysledovat, komu máte přidat a komu ne. Bohužel to většinou v praxi tak nechodí. V Indonésii se nedávno rozhodli plošně zdvojnásobit platy učitelům – a následné vyhodnocení neukázalo, že by to zlepšilo výsledky studentů. Protože odměnili každého bez ohledu na výkon. Část vaší otázky ale otvírá téma, jak dostat do školství lidi s odlišným původem a zázemím. V USA nepatří dnes učitelské povolání k nejprestižnějším, takže zvýšené platy by mohly přilákat lidi, kteří by o učitelství jinak neuvažovali. Opět ale musíte dokázat vybrat z uchazečů ty dobré učitele. To se nám v USA podle mě zatím moc nedaří. Abych to shrnul: i když se vám pomocí peněz podaří přitáhnout do školství více lidí, musíte je sledovat a po nějakém čase zhodnotit, jak si vedou.

9. Více peněz ale asi neuškodí nikdy, ne? A jaké další motivační nástroje a nápady ještě existují, aby se vzdělávací systém rozhybal a vedl k vyšší kvalitě a lepším výsledkům?

Měl bych poznámku k první části vaší otázky: více peněz uškodit může. Například: dostanete víc peněz a rozhodnete se je investovat do více menších tříd. Musíte tím pádem najmout více učitelů. Ale pokud nezaměstnáte dobré učitele, výsledky vašich

žáků se zhorší. Vliv velikosti třídy na výsledky žáků je totiž dost malý – to nám vyšlo z výzkumu. Důležité je proto pečlivě vybrat dobré učitele a na ně ty peníze použít. A k druhé části otázky: jako ekonom se na svět a chování lidí dívám specifickým způsobem: lidi chtějí dělat to, za co budou odměněni. Ve školství to znamená, že musíte najít způsob, jak odměnit lidi, kteří si vedou dobře, a neodměnit ty, kteří vykazují špatné výsledky. Je tedy logické platit těm nejlepším za jejich efektivitu a výkon a těm nejhorším dávat méně, nebo je ze školství vypoklonkovat. Existují ale i jiné způsoby. Mezinárodním poznatkem je, že je dobré nechat rodiče rozhodovat, do které školy své děti chtějí posílat. Jakmile mohou volit, zohledňují kvalitu a chtějí ji pro své děti. Horší školy se tak dostávají pod tlak konkurence a musejí se sebou něco dělat. Dalším tématem je určitě zpětná vazba a měření kvality – to je myslím téma důležité pro Českou republiku. Měřením studentských výsledků dáváte zpětnou vazbu a nutíte lidi ve školství k zodpovědnosti. V Česku, kde spousta škol decentralizovaně činí často rozhodnutí s lokální platností, byste tedy měli zajistit, aby rozhodnutí byla v souladu s tím, co chcete, aby se děti učily. A ne s tím, co potěší učitele, ředitele a další v dané lokalitě. Je tedy potřeba vytvořit systém hodnocení a pravidelně měřit výsledky studentů a vztahovat je ke kvalitě školy. Připomínám však, že kvalitu učitele nezměříte jen výsledky jeho studentů – jeho role je mnohem širší, a tak hodnocení učitelů musí vycházet z mnohem více informací, než jen pravidelného testování žáků ve vybraných předmětech.

10. Když se vrátíme ke znalostním ekonomikám: dnes se hovoří o bitvě o talenty, tedy situaci, kdy škola, nebo dokonce celá země usiluje o talentované studenty a výzkumníky, často ze zahraničí. Ti, i když nic neobjeví nebo ničím neoslní během svého studijního pobytu, alespoň v zemi utrácí, platí školné, daně a získávají k zemi vztah, což může být výhodné do budoucna. Jak v tomto kontextu chápat roli učitelů? Je potřeba bojovat o dobré učitele, kteří budou následně provádět ten boj o talentované studenty?

Ekonomiky rostou s konkurencí a s bojem za lepší věci. Nenašla byste ekonomu, který by namítal něco proti boji o dobré učitele a dobré studenty...

11. Ano, ale nevznikají tím oblasti, kde jsou dobré školy, dobří učitelé a dobří studenti a oblasti, kde je vše kvalitativně o řád nižší? A nůžky mezi nimi se rozevírají a skupiny se začínají polarizovat.

Ne, můžete přeci připlácet učitelům za to, že půjdou pracovat do náročnějších oblastí. Budou učit na školách, kam chodí děti z nějakým způsobem znevýhodněné populace. To je těžší úkol, a tak můžete dobrým učitelům za tohle zaplatit víc. Ve Washingtonu DC teď propracovali systém odměňování na základě různých kritérií a pozorují, že se jim do učitelství hrne víc zájemců. Lidé totiž nepotřebují nutně astronomický plat, chtějí mít pocit, že jsou odměňováni za svůj výkon. Vadí jim, když se nikdo o jejich práci nezajímá nebo jejich výkon ve výsledku není zohledněn.

12. Jenže vymyslet a odhlasovat systém, v němž učitelé v rizikových oblastech a v třídách náročnějších na učení budou dostávat vyšší plat, vyžaduje velkou dávku moudrosti, nadhledu a odvahy.

Ano, ale opět, učitelům v takových oblastech a na takových školách nemůžete zvýšit plat plošně. Musíte motivovat jen ty dobré. Není důvod se domnívat, že poměr dobrých a špatných učitelů tam bude o moc jiný než v normálních školách. A druhá věc: říkat, že chcete konkurovat, ještě neznamena, že skutečně konkurovat zvládnete. Dlouhá léta jsem žil v Rochesteru v New Yorku, kde byla továrna Eastmanova Kodaku. Jeden čas se tam vyráběly všechny kinofilmy a fotoaparáty světa. Dnes už podnik neexistuje. Nezvládl se přizpůsobit současnému světu a konkurenci, která mu vyrostla. Totéž platí pro školy a jejich schopnosti hledat dobré a vhodné učitele. Pokud nedokážou ohodnotit ty správné lidi a věnovat pozornost tomu, koho zaměstnávají, nemusejí v konkurenci obstát. To je prostě fakt. Za špatná rozhodnutí se platí. Až donedávna se myslelo, že školy jsou ve zvláštním režimu. U bank nebo automobilek sledujete jejich efektivitu a podle jejich výkonu jim také přibývají zákazníci, zaměstnancům rostou platy, manažerům bonusy a podobně. Školy, věřilo se, takto hodnotit nelze. Někde se tomu věří stále. Jenže kdybyste pravidelně netestovala banky, nevíte, na čem jste. A banka bez dozoru a zpětné vazby by za 10 let pravděpodobně přestala existovat. Jakmile máte otevřenou ekonomiku v globalizovaném světě,

nemůžete jen sedět a říkat: výsledky škol nás nezajímají, prostě jsme to takhle dělali vždycky, tak proč to měnit. Svět to musí akceptovat. To prostě není dobré.

13. Znalostní ekonomika evokuje pokrok, inovace a modernost. Pokud to převedeme na školní vyučování, škola by měla reagovat na současný svět a jít s dobou. S tím souvisí používání technologií. Myslíte, že by se vyučování mělo modernizovat i v tomto směru – tedy zapojit více technologie?

Domnívám se, že technologie budou stále důležitější součástí školního vyučování; tomu se nelze vyhnout. Já teď žiju v Silicon Valley a rozvoj technologií na podporu vyučování, který tam pozoruji, je úžasný. Ale zatím nevíme, jak technologie ve školách využívat efektivně. Neobjevili jsme dosud, jak motivovat učitele, aby si vybírali technologie, které prospějí jejich práci, netušíme, jak technologie do škol zavádět. Ve vyšším vzdělávání teď hodně letí Massive open online courses, tzv. MOOC's – ale zatím nevíme, jak je financovat. Jsou totiž dost nákladné a my ani pořádně nevíme, jak kredity ohodnotit dobré studenty těchto kurzů a ty špatné. Otevřených otázek je tedy stále hodně. Já ale věřím, že technologie budou ve školách velice důležité.

Technologie jsou i otázkou peněz a tady je opět důležité připomenout, že není až tak důležité, kolik peněz do škol půjde, ale na co budou vynaloženy. To je klíčová otázka, nad níž se musí každá země zamyslet. Když jen nalije do školství peníze, nemůže očekávat, že se něco výraznělepší.